

จักกวัตติ วรคที่สาม

พระราชชาตรีถามว่า “พระผู้เป็นเจ้านาคเสน ต้องถือเอาองค์ห้าประการ แห่งแผ่นดินเป็นไฉน?”

พระเถรเจ้าทูลว่า “ขอถวายพระพร ในเมื่อบุคคลเรียรายของที่พึงใจและของไม่พึงใจ มีการบูรกฤษณา แก่นจันทน์ หญ้าฝรั่น เป็นต้นก็ดี มีดี เสมหะ บุปผ โลกิต เหนือ มันทัน เขพะ น้ำมูก น้ำไขข้อ น้ำมูตร อุจจาระ เป็นต้นก็ดี ลงที่แผ่นดิน ๆ ก็เป็นของเฉยอยู่เช่นนั้น ฉนใด, โยคาวจรผู้ประกอบความเพียรก็ต้องเป็นผู้มีจิตเพิกเฉยเช่นนั้น ในลาภและมีไชลลาภ ยศและมีไชยศ ความนิทาและความสรรเสริญ สุขและทุกข์ อันเป็นของพึงใจและมีไช้ของพึงใจทั้งปวง ฉนนัน. นี้แล ต้องถือเอาองค์ที่หนึ่ง แห่งแผ่นดิน.

อนึ่ง แผ่นดินปราศจากเครื่องตกแต่ง ก็อบวนด้วยกลิ่นของตนเอง ฉนใด, โยคาวจรผู้ประกอบความเพียรปราศจากเครื่องตกแต่งก็ต้องเป็นผู้อบวนแล้วด้วยกลิ่น คือ ศีลของตนเอง ฉนนัน. นี้แล ต้องถือเอาองค์ที่สองแห่งแผ่นดิน.

อนึ่ง แผ่นดินเป็นของไม่มีระหว่าง ไม่มีช่อง ไม่มีโพรง เป็นของหนาที่บ กว้างขวาง ฉนใด, โยคาวจรผู้ประกอบความเพียรก็ต้องเป็นผู้มีศีลอันไม่เป็นระหว่าง ไม่เป็นท่อน ไม่ทะลุ ไม่เป็นโพรง เป็นของหนาที่บ กว้างขวาง ฉนนัน. นี้แล ต้องถือเอาองค์ที่สาม แห่งแผ่นดิน.

อนึ่งแผ่นดินแม้ทรงไว้ซึ่งบ้าน นิคม เมือง ชนบท และหมู่แห่งต้นไม้ ภูเขา แม่น้ำ สระบัว เนื้อหก มนุษย์ชายหญิง ก็เป็นของไม่ย่อท้อ ฉนใด, โยคาวจรผู้ประกอบความเพียรกล่าวสอนก็ดี พฐาสอนก็ดี ให้รู้แจ้งก็ดี ให้เห็นพร้อมก็ดี ให้ถือเอาพร้อมก็ดี ให้กล้าหาญก็ดี ให้รำเริงก็ดี ก็ต้องไม่เป็นผู้ย่อท้อ ฉนนัน. นี้แลต้องถือเอาองค์ที่สี่แห่งแผ่นดิน.

อนึ่ง แผ่นดินเป็นของพันพิเศษแล้วจากความยินดี และความยินร้าย ฉนใด, โยคาวจรผู้ประกอบความเพียร ก็ต้องเป็นผู้พันพิเศษแล้วจากความยินดี และความยินร้าย มีจิตเสมอด้วยแผ่นดิน อยู่ทุกอิริยาบถ ฉนนัน. นี้แลต้องถือเอาองค์ที่ห้าแห่งแผ่นดิน.

แม้นางจุฬาสัททาอุบาสิกาผู้ยกย่องสมณะทั้งหลายของตน ก็ได้กล่าวไว้ว่า:-

“ข้าพเจ้ามีใจโกรธแล้ว พึงทาสมณะองค์หนึ่งด้วยของหอม. ความยินร้ายย่อมไม่มีในสมณะองค์โน้น, ความยินดีย่อมไม่มีในสมณะองค์นั้น, สมณะทั้งหลายนั้น เป็นผู้มิจิตเสมอด้วยแผ่นดิน, สมณะทั้งหลายของข้าพเจ้าเป็นผู้มีใจเฉยอยู่เช่นนั้น ดังนี้.”

ร. “พระผู้เป็นเจ้านาคเสน ต้องถือเอาองค์ห้าประการ แห่งน้ำเป็นไฉน?”

ถ. “ขอถวายพระพร น้ำเป็นของบริสุทธิ์โดยความเป็นเอง ด้วยความเป็นของตั้งอยู่พร้อมดี และ
ไม่หวั่นไหว ไม่ขุ่นมัว ฉันทใด, โยคาวจรผู้ประกอบความเพียร ก็ต้องเป็นผู้มีอาวาระบริสุทธิ์โดยความเป็น
เอง ด้วยความเป็นผู้มีจิตตั้งอยู่พร้อมดี และไม่หวั่นไหว ไม่ขุ่นมัว เพราะนำเสียซึ่งความเป็นคนมี
ชื่อเสียงชั่ว เหตุพูดโก่ง และเป็นคนขี้ขลาดฉันทนั้น. นี้แล ต้องถือเอาองค์ที่หนึ่งแห่งน้ำ.

อนึ่ง น้ำตั้งอยู่พร้อมดีโดยความเป็นของมีอันเย็นเป็นสภาพ ฉันทใด, โยคาวจรผู้ประกอบความ
เพียร ก็ต้องเป็นผู้ถึงพร้อมแล้วด้วยความอดทนและเมตตาและความเอ็นดู มีปกติแสวงหาประโยชน์
เกื้อกูลในสัตว์ทั้งปวง ฉันทนั้น. นี้แล ต้องถือเอาองค์ที่สองแห่งน้ำ.

อนึ่ง น้ำย่อมทำของที่ไม่สะอาดให้สะอาด ฉันทใด, โยคาวจรผู้ประกอบความเพียร ก็ต้องเป็นผู้
ไม่มีอริกรรม มักทำสิ่งที่มีโทษโอกาสที่ตั้งแห่งอริกรรม ในที่และบุคคลทั้งปวง คือในบ้านหรือป่า ใน
อุปัชฌาย์อาจารย์ หรือชนทั้งหลายผู้ป้อนอาจารย์ ฉันทนั้น. นี้แล ต้องถือเอาองค์ที่สามแห่งน้ำ.

อนึ่ง น้ำเป็นของอันชนมากปรารถนา ฉันทใด, โยคาวจรผู้ประกอบความเพียร เป็นผู้มีความ
ปรารถนาน้อย ยินดีตามมี มีจิตสงัด มีจิตว่าง ก็ต้องเป็นผู้อันโลกทั้งปวงปรารถนาเฉพาะเนื่อง ๆ ฉันท
นั้น. นี้แลต้องถือเอาองค์ที่สี่แห่งน้ำ.

อนึ่ง น้ำย่อมไม่เข้าไปตั้งไว้ซึ่งสิ่งมีโทษประโยชน์เกื้อกูลแก่ใคร ๆ ฉันทใด, โยคาวจรผู้ประกอบ
ความเพียร ก็ต้องไม่กระทำซึ่งบาปด้วยกาย วาจา ใจ อันยังความบาดเจ็บ ทะเลาะ แก่งแย่ง วิวาท
เฟื่องความเสีย ความริษยาให้เกิด ฉันทนั้น. นี้แล ต้องถือเอาองค์ที่ห้าแห่งน้ำ.

แม้พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้เทพาติเทพ ก็ได้ทรงภาสิตไว้ในกัมมชาดกว่า:-

“ข้าแต่ท้าวสักกะ ผู้เป็นอิสระแห่งภูตทั้งปวง ถ้าพระองค์จะประทานสิ่งที่ให้เลือกแก่ข้าพระองค์
, ใจหรือสรีระของข้าพระองค์กระทำแล้วไม่พึงเข้าเบียดเบียนใคร ๆ ในกาลไร ๆ ข้าพระองค์ขอ
เลือกสิ่งที่ให้เลือกนี้ ดังนี้.”

ร. “พระภาคเสนผู้เจริญ, ต้องถือเอาองค์ห้าประการ แห่งไหนเป็นไฉน?”

ถ. “ขอถวายพระพร ไฟย่อมเผา หย้า ไม้ กิ่งไม้และใบไม้ ฉันทใด, โยคาวจรผู้ประกอบความ
เพียร ก็ต้องเผากิเลสทั้งหลายซึ่งไปตามอารมณ์ที่พึงใจและไม่พึงใจ มีในภายในและภายนอกทั้งวง
ด้วยไฟ คือ ญาณปริชา ฉันทนั้น. นี้แล ต้องถือเอาองค์ที่หนึ่งแห่งไฟ.

อนึ่ง ไฟเป็นของไม่มีความเอ็นดูไม่มีความกรุณา ฉันทใด, โยคาวจรผู้ประกอบความเพียร ก็ต้อง
ไม่ทำความเอ็นดูความกรุณาในกิเลสทั้งปวง ฉันทนั้น. นี้แล ต้องถือเอาองค์ที่สองแห่งไฟ.

อนึ่ง ไฟย่อมบำบัดเสียซึ่งความหนาว ฉันทใด, โยคาวจรผู้ประกอบความเพียร ก็ต้องยังไฟอัน
ร้อนพร้อมกล่าว คือ ความเพียรให้เกิดเฉพาะแล้ว บำบัดเสียซึ่งกิเลสทั้งหลาย ฉันทนั้น. นี้แล ต้องถือเอา
องค์ที่สามแห่งไฟ.

อนึ่ง ไฟฟ้าพิเศษแล้วจากความยินดีและความยินร้าย ย่อมยังความร้อนให้เกิดเฉพาะ ฉันทใด, โยคาวจรผู้ประกอบความเพียร ก็ต้องเป็นผู้พ้นพิเศษแล้วจากความยินดีและความยินร้าย มีจิตเสมอด้วยไฟอยู่ทุกอิริยาบถ ฉันทนั้น. นี้แล ต้องถือเอาองค์ที่สี่แห่งไฟ.

อนึ่ง ไฟย่อมกำจัดเสียซึ่งความมืด สองแสงสว่าง ฉันทใด, โยคาวจรผู้ประกอบความเพียร ก็ต้องกำจัดเสียซึ่งความมืด คือ อวิชชา สองแสงสว่าง คือ ญาณ ฉันทนั้น. นี้แล ต้องถือเอาองค์ที่ห้าแห่งไฟ.

แม้พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้เทพาดิเทพ ทรงสั่งสอนพระราหุลพระโอรสของพระองค์ ก็ได้ตรัสไว้ว่า :-

“ราหุล ท่านจงเจริญภาวนาเสมอด้วยไฟ, เพราะว่าเมื่อท่านเจริญภาวนาเสมอด้วยไฟอยู่ อกุศลธรรมทั้งหลายที่ยังไม่เกิดก็จะไม่เกิดขึ้นได้ อกุศลธรรมทั้งหลายที่เกิดขึ้นแล้ว ก็จะไม่ครอบงำจิต ตั้งอยู่ ดังนี้.”

ร. “พระผู้เป็นเจ้านาคเสน ต้องถือเอาองค์ห้าประการ แห่งลมเป็นไฉน?”

ถ. “ขอถวายพระพร ลมย่อมหอมเอากลิ่นดอกไม้อันบานในภายในป่า ฉันทใด โยคาวจรผู้ประกอบความเพียร ก็ต้องไปในราวป่า คือ อารมณฺ์ ซึ่งมีดอกไม้ คือ วิมุตติอันประเสริฐบานแล้ว ฉันทนั้น. นี้แลต้องถือเอาองค์ที่แรกแห่งลม.

อนึ่ง ลมย่อมย่ำยีเสียซึ่งหมู่ต้นไม้อันขึ้น ณ แผ่นดิน ฉันทใด, โยคาวจรผู้ประกอบความเพียร ก็ต้องไปภายในป่า พิจารณาสังขารทั้งหลายย่ำยีเสียซึ่งกิเลสทั้งหลาย ฉันทนั้น. นี้แล ต้องถือเอาองค์ที่สองแห่งลม.

อนึ่ง ลมย่อมพัดไปในอากาศ ฉันทใด, โยคาวจรผู้ประกอบความเพียร ก็ต้องยังจิตให้สัญญาจรไปในโลกุตตรธรรมทั้งหลาย ฉันทนั้น. นี้แล ต้องถือเอาองค์ที่สามแห่งลม.

อนึ่ง ลมย่อมสวดยซึ่งกลิ่นแห่งคันธชาติ ฉันทใด, โยคาวจรผู้ประกอบความเพียร ก็ต้องสวดยกลิ่นเป็นที่ยินดีด้วยดี กล่าวคือ ศีลของตนฉันทนั้น. นี้แลต้องถือเอาองค์ที่สี่แห่งลม.

อนึ่ง ลมของเป็นไม่มีอาลัยไม่มีที่อยู่ ฉันทใด, โยคาวจรผู้ประกอบความเพียร ก็ต้องเป็นผู้ไม่มีอาลัย ไม่มีที่อยู่ ไม่มีความชมเชยเป็นผู้พ้นพิเศษแล้วในที่ทั้งปวง ฉันทนั้น. นี้แลต้องถือเอาองค์ที่ห้าแห่งลม.

แม้พุทธภาษิตนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าก็ได้ตรัสไว้ในสุตตนิบาตว่า:-

“ภัยเกิดแล้วแต่ความชมเชย ภูถีย่อมเกิดแต่ที่อยู่, ความไม่มีที่อยู่ ความไม่มีความชมเชยนั้น เป็นเครื่องส่อให้รู้ความเป็นนักรบราชฎ์ ดังนี้.”

ร. “พระผู้เป็นเจ้านาคเสน ต้องถือเอาองค์ห้าประการ แห่งภูเขาเป็นไฉน?”

ถ. “ขอถวายพระพร ภูเขาเป็นของไม่หวั่นไหวไม่สะเทือน ฉันทไต, โยคาวจรผู้ประกอบความเพียร ก็ต้องไม่ยินดี ไม่ซัดเคือง ไม่หลงในความยกย่อง ความดูหมิ่น ความกระทำดี ความไม่กระทำดี ความเคารพ ความไม่เคารพ ยศ เสื่อมยศ นินทา สรรเสริญ สุข ทุกข์ หรืออารมณ์ที่พึงใจและไม่พึงใจทั้งปวง ไม่กำหนดในรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์ อันเป็นที่ตั้งแห่งความกำหนด ไม่ประทุษร้ายในรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์ อันเป็นที่ตั้งแห่งความประทุษร้าย ไม่หลงในรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์อันเป็นที่ตั้งแห่งความหลง ไม่หวั่นไหว ไม่สะเทือนในเหตุทั้งหลาย มียกย่องเป็นต้นนั้น ฉันทนั้น. นี้แล ต้องถือเอาองค์ที่หนึ่งแห่งภูเขา.

แม้พระพุทธภาสิตนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้า ก็ได้ตรัสไว้ว่า:-

“ภูเขาแล้วด้วยศิลาที่ป็นแท่งเดียว ย่อมไม่หวั่นไหวด้วยลมฉันทไต, บัณฑิตทั้งหลายก็ย่อมไม่หวั่นไหวในเพราะนินทาและสรรเสริญทั้งหลาย ฉันทนั้น ดังนี้.”

อนึ่ง ภูเขาเป็นของแข็งแรง ไม่ระคนแล้วด้วยอะไร ๆ ฉันทไต, โยคาวจรผู้ประกอบความเพียร ก็ต้องเป็นผู้แข็งแรงไม่ระคนแล้วด้วยอะไร ๆ ฉันทนั้น. นี้แล ต้องถือเอาองค์ที่สองแห่งภูเขา.

แม้พุทธภาสิตนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้า ก็ได้ตรัสไว้ว่า:-

“เรากล่าวบุคคลผู้ไม่คลุกคลีแล้วด้วยคฤหัสถ์ และบรรพชิตทั้งสอง ผู้ไม่มีอาลัย เทียวไป ผู้มีความปรารถนาน้อย นั้นว่า เป็นพรหมณ์ ดังนี้.”

อนึ่ง พืชย่อมไม่ออกขึ้นบนภูเขา ฉันทไต, โยคาวจรผู้ประกอบความเพียร ก็ต้องไม่ยังกิเลสทั้งหลายให้งอกงามขึ้นในใจตน ฉันทนั้น. นี้แล ต้องถือเอาองค์ที่สามแห่งภูเขา.

แม้คำนี้ พระสุภูติเถระ ก็ได้กล่าวไว้ว่า:-

“เมื่อใดจิตประกอบด้วยราคะเกิดขึ้นแก่เรา, เมื่อนั้นเราผู้เดียวพิจารณาเห็นแล้ว ก็ทรมานจิตนั้นเสียเองว่า ท่านกำหนดในอารมณ์เป็นที่ตั้งแห่งความกำหนดทั้งหลาย ท่านประทุษร้ายในอารมณ์เป็นที่ตั้งแห่งความประทุษร้ายทั้งหลาย ท่านหลงในอารมณ์เป็นที่ตั้งแห่งความหลงทั้งหลาย ท่านจงออกไปจากป่า. เพราะว่าอริยประเทศนี้ เป็นที่อยู่แห่งบุคคลทั้งหลายผู้หมดจดวิเศษ ผู้ไม่มีมลทิน ผู้มีตปะ; ท่านอย่าประทุษร้ายบุคคลผู้หมดจดพิเศษเลย ท่านจงออกไปจากป่า ดังนี้.”

อนึ่ง ภูเขาเป็นของสูง ฉันทไต, โยคาวจรผู้ประกอบความเพียรก็ต้องเป็นผู้สูงด้วยสามารถแห่งฌาณ ฉันทนั้น. นี้แล ต้องถือเอาองค์ที่สี่แห่งภูเขา.

แม้พุทธพจน์นี้ พระผู้มีพระภาคเจ้า ก็ได้ทรงภาติไว้ว่า:-

“เมื่อใดบัณฑิตบรรเทาเสียซึ่งความประมาท ด้วยความไม่ประมาท, เมื่อนั้นบัณฑิตนั้นขึ้นสู่

ปราสาท คือ ปัญญา เป็นผู้ไม่มีโรค พิจารณาซึ่งหมู่สัตว์ผู้มีโรค, ผู้มีปัญญา พิจารณาซึ่งคน พาลทั้งหลายราวกระดูกผู้ยืนอยู่บนภูเขา แลดูซึ่งชนทั้งหลายผู้ยืนอยู่บนพื้น ฉะนั้น ดังนี้”

อนึ่ง ภูเขาเป็นของไม่สูงขึ้น ไม่จมลง ฉนใด, โยคาวจรผู้ประกอบความเพียร ก็ต้องไม่กระทำซึ่ง อันฟูขึ้นและเสื่อมลง ฉนนั้น. นี้แลต้องถือเอาองค์ที่ห้าแห่งภูเขา.

แม้นางจุฬารัตนาทาสิกา ผู้ยกย่องสมณะทั้งหลายของตน ก็ได้ภาสิตไว้ว่า:-

“สัตว์โลกสูงขึ้นด้วยลาภ, และทรุดลงด้วยเสื่อมลาภ; สมณะทั้งหลายของเรา เป็นผู้มิจิตดำรง อยู่เป็นดวงเดียว ในลาภและเสื่อมลาภ, เป็นผู้มิจิตคงที่ ดังนี้.”

ร. “พระผู้เป็นเจ้านาคเสน ต้องถือเอาองค์ห้าประการแห่งอากาศเป็นไหน?”

ธ. “ขอถวายพระพร อากาศอันอะไร ๆ ไม่พึงถือเอาโดยประการทั้งปวง ฉนใด, โยคาวจรผู้ ประกอบความเพียร ก็ต้องเป็นผู้อันกิเลสทั้งหลายไม่พึงถือเอาโดยประการทั้งปวง ฉนนั้น. นี้แล ต้อง ถือเอาองค์ที่แรกแห่งอากาศ.

อนึ่ง อากาศเป็นประเทศอันหมู่ฤษีตบสมุทรและนกลัญจรูปไป ฉนใด, โยคาวจรผู้ประกอบความ เพียร ก็ต้องยังใจให้สัญจรูปไปในสังขารทั้งหลาย โดยมนสิการว่า ‘อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา’ ฉนนี้ ฉนนั้น นี้ แลต้องถือเอาองค์ที่สองแห่งอากาศ.

อนึ่ง อากาศเป็นที่ตั้งแห่งความสะดุ้งพร้อม ฉนใด, โยคาวจรผู้ประกอบความเพียร ก็ต้องยังใจ ให้สะดุ้งในปฏิสนธิในภพทั้งปวง หากควรระทำความยินดีไม่ ฉนนั้น. นี้แล ต้องถือเอาองค์ที่สามแห่ง อากาศ.

อนึ่ง อากาศไม่มีที่สุดไม่มีประมาณอันบุคคลไม่พึงนับ ฉนใด, โยคาวจรผู้ประกอบความเพียร ก็ต้องเป็นผู้มีศีลไม่มีที่สุด มีญาณไม่มีประมาณ ฉนนั้น. นี้แล ต้องถือเอาองค์ที่สี่แห่งอากาศ.

อนึ่ง อากาศเป็นประเทศไม่ติดไม่ข้องไม่ตั้งอยู่ ไม่กังวล ฉนใด, โยคาวจรผู้ประกอบความเพียร ก็ต้องเป็นผู้ไม่ติด ไม่ข้อง ไม่ตั้งอยู่ ไม่กังวล ในตระกูล ในคณะ ในลาภ ในที่อยู่ ในเครื่องกังวล ในปัจจัย และกิเลสทั้งปวง ในที่ทั้งปวง ฉนนั้น. นี้แล ต้องถือเอาองค์ที่ห้าแห่งอากาศ.

แม้พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้เทพาติเทพ เมื่อตรัสสอนพระราหุลผู้พระโอรสของพระองค์ ก็ได้ตรัสไว้ ว่า :-

“ดูก่อนราหุล อากาศไม่ได้ตั้งอยู่เฉพาะในที่ใด ๆ ฉนใด, ท่านจงเจริญภาวนาเสมอด้วยอากาศ ฉนนั้น; เพราะว่าเมื่อท่านเจริญภาวนาเสมอด้วยอากาศ ผัสสะทั้งหลาย ที่ยังใจให้เหิบอาบและ ไม่ยังใจให้เหิบอาบซึ่งเกิดขึ้นแล้ว ย่อมไม่ครอบงำจิตตั้งอยู่ ดังนี้.”

ร. “พระผู้เป็นเจ้านาคเสน ต้องถือเอาองค์ห้าประการแห่งพระจันทร์เป็นไหน?”

ถ. “ขอถวายพระพร พระจันทร์อุทัยในสุกข์ ย่อมเจริญด้วยแสงสว่างยิ่งขึ้นทุกที ฉันทไ, โยคาวจรผู้ประกอบความเพียร ก็ต้องเจริญในอาจาระ คีล คุณ วัตรปฏิบัติในนิกายเป็นที่มา และธรรมอันบุคคลพึงบรรลุ ในอารมณืเป็นที่วังเวง ในสติปัฏฐาน ในความเป็นผู้มีทวารอันปิดในอินทรีย์ทั้งหลาย ในความเป็นผู้รู้ประมาณในโภชนะในความประกอบเนือง ๆ ซึ่งความเพียรแห่งผู้ตื่นยิ่งขึ้นทุกที ฉันทนั้นนี้แล ต้องถือเอาองค์ที่ต้นแห่งพระจันทร์.

อนึ่ง พระจันทร์เป็นนักษัตรอันใหญ่ยิ่งชนิดหนึ่ง ฉันทไ, โยคาวจรผู้ประกอบความเพียร ก็ต้องเป็นผู้มีฉันทะเป็นใหญ่ยิ่ง ฉันทนั้นนี้แล ต้องถือเอาองค์ที่สองแห่งพระจันทร์.

อนึ่ง พระจันทร์ย่อมจรไปในราตรี ฉันทไ, โยคาวจรผู้ประกอบความเพียร ก็ต้องเป็นผู้สังัดทั่ว ฉันทนั้นนี้แลต้องถือเอาองค์ที่สามแห่งพระจันทร์.

อนึ่ง พระจันทร์มีวิมานเป็นธง ฉันทไ, โยคาวจรผู้ประกอบความเพียร ก็ต้องเป็นผู้มีศีลเป็นธง ฉันทนั้นนี้แล ต้องถือเอาองค์ที่สี่แห่งพระจันทร์.

อนึ่ง พระจันทร์อันโลกบวงสรวงและปรารภณา ย่อมอุทัย ฉันทไ, โยคาวจรผู้ประกอบความเพียร ผู้อันมหาชนบูชาและปรารภณา ก็ต้องเข้าไปสู่ตระกูลทั้งหลาย ฉันทนั้นนี้แล ต้องถือเอาองค์ที่ห้าแห่งพระจันทร์.

แม้พระผู้มีพระภาคเจ้าก็ได้ตรัสไว้ในสังยุตตนิกายอันประเสริฐว่า:-

“ณะะภิกษุทั้งหลาย ท่านทั้งหลายเป็นผู้เรียบร้อยเหมือนด้วยพระจันทร์ จงสำรวมกาย สำรวมจิต แล้วเข้าไปสู่ตระกูลทั้งหลาย เป็นผู้ใหม่เป็นนิตย์ อย่าคะนองในตระกูลทั้งหลาย ดังนี้.”

ร. “พระผู้เป็นเจ้าของเจ้าคเสน ต้องถือเอาองค์เจ็ดประการแห่งพระอาทิตย์เป็นไฉน?”

ถ. “ขอถวายพระพร พระอาทิตย์ย่อมย้งน้ำทั้งปวงให้เหือดแห้งฉันทไ, โยคาวจรผู้ประกอบความเพียร ก็ต้องย้งกิเลสทั้งหลายให้เหือดแห้ง ไม่ให้เหลืออยู่ ฉันทนั้นนี้แล ต้องถือเอาองค์ที่หนึ่งแห่งพระอาทิตย์.

อนึ่ง พระอาทิตย์ย่อมกำจัดเสียซึ่งความมืด ฉันทไ, โยคาวจรผู้ประกอบความเพียร ก็ต้องกำจัดเสียซึ่งความมืด คือ ราคะ โทสะ โมหะ มานะ ทิฏฐิ กิเลส และทุจริตทั้งปวง ฉันทนั้นนี้แล ต้องถือเอาองค์ที่สองแห่งพระอาทิตย์.

อนึ่ง พระอาทิตย์ย่อมจรไปเนือง ๆ ฉันทไ, โยคาวจรผู้ประกอบความเพียร ก็ต้องกระทำโยนิโสมนสิการเนือง ๆ ฉันทนั้นนี้แล ต้องถือเอาองค์ที่สามแห่งพระอาทิตย์.

อนึ่ง พระอาทิตย์มีระเบียบแห่งรัศมี ฉันทไ, โยคาวจรผู้ประกอบความเพียรก็ต้องเป็นผู้มีระเบียบแห่งอารมณื ฉันทนั้นนี้แล ต้องถือเอาองค์ที่สี่แห่งพระอาทิตย์.

อนึ่ง พระอาทิตย์ยังหม่อมหาชนให้ร้อนพร้อม เดินไปอยู่ ฉันทไ, โยคาวจรผู้ประกอบความเพียร ก็ต้องยังโลกทั้งปวงให้ร้อนพร้อมด้วยอาจารย์ คือ คุณ วัตรปฏิบัติ และฉาน วิโมกข์ สมาธิ สมาบัติ อินทรีย์ พละ โภชณงค์ สัมมัปปธาน อิทธิบาท ฉันทนั้น. นี้แล ต้องถือเอาองค์ที่ห้าแห่งพระอาทิตย์.

อนึ่ง พระอาทิตย์กลัวแต่ภัย คือ พระราหู เดินไปอยู่ ฉันทไ, โยคาวจรผู้ประกอบความเพียร เห็นสัตว์ทั้งหลายผู้ติดอยู่ในข่ายคือ ทุจริตทุกดิ้นดารปราศจากความเสมอ วิกาภ วินิบาท กิเลส ผู้อันประชุมแห่งทิวสิวมไว้แล้ว ผู้แล่นไปสู่ทางผิด ผู้ดำเนินไปสู่มรรคาผิด ยังใจให้สลด เพราะภัยเกิดแต่ความสลดอันใหญ่ ฉันทนั้น. นี้แล ต้องถือเอาองค์ที่หกแห่งพระอาทิตย์.

อนึ่ง พระอาทิตย์ ย่อมส่องให้เห็นสิ่งดีและชั่วทั้งหลาย ฉันทไ, โยคาวจรผู้ประกอบความเพียร ก็ต้องแสดงอินทรีย์ พละ โภชณงค์ สติปัญญา สัมมัปปธาน อิทธิบาท โลกียธรรม โลกุตตรธรรม ฉันทนั้น. นี้แล ต้องถือเอาองค์ที่เจ็ดแห่งพระอาทิตย์.

แม้พระวังคิเสเถระ ก็ได้กล่าวไว้ว่า:-

“ภิกษุผู้ทรงธรรม ย่อมยังชนผู้อันอวิชาปิดบังไว้แล้ว ให้เห็นหนทางมีประการต่าง ๆ เปรียบเหมือนพระอาทิตย์อุทัย สาดแสง รูปอันสะอาดและไม่สะอาด ดีและชั่ว แก่สัตว์ทั้งหลาย ฉันทนั้นดังนี้.”

ร. “พระผู้เป็นเจ้านาคเสน ต้องถือเอาองค์สามประการแห่งท้าวสักกะเป็นไฉน?”

ธ. “ขอถวายพระพร ท้าวสักกะอิมด้วยความสุขส่วนเดียวฉันทไ, โยคาวจรผู้ประกอบความเพียร ก็ต้องเป็นผู้ยินดียิ่งในสุขเกิดแต่ความสดท้วแห่งกายใจส่วนเดียว ฉันทนั้น. นี้แล ต้องถือเอาองค์ที่หนึ่งแห่งท้าวสักกะ.

อนึ่ง ท้าวสักกะทอดพระเนตรเห็นเทพดาทั้งหลายแล้ว ทรงประคองความเห็นนั้นไว้ ยังความว่า เร่งให้เกิดยิ่ง ฉันทไ, โยคาวจรผู้ประกอบความเพียร ก็ต้องประคองใจซึ่งไม่หุดหู่ ไม่เกียจคร้าน ในกุศลธรรมทั้งหลาย ยังความว่า เร่งให้เกิดยิ่งในกุศลธรรมทั้งหลาย หมั่นสืบต่อพยายามในกุศลธรรมทั้งหลาย ฉันทนั้น. นี้แล ต้องถือเอาองค์ที่สองแห่งท้าวสักกะ.

อนึ่ง ความไม่ยินดียิ่ง ย่อมไม่เกิดขึ้นแก่ท้าวสักกะ ฉันทไ, โยคาวจรผู้ประกอบความเพียร ก็ต้องไม่ให้ความไม่ยินดียิ่งในสุญญาการเกิดขึ้น ฉันทนั้น. นี้แล ต้องถือเอาองค์ที่สามแห่งท้าวสักกะ.

แม้พระสุภูติเถระ ก็ได้ภาสิตไว้ว่า:-

“ข้าแต่พระองค์ผู้กล้าใหญ่ เมื่อใด ข้าพระองค์บวชแล้วในศาสนาของพระองค์, เมื่อนั้น ข้าพระองค์ย่อมทรงสงเคราะห์มหาชน ด้วยวัตถุเครื่องสงเคราะห์ทั้งสิ้น ฉันทไ, โยคาวจรผู้ประกอบความเพียร ก็ต้องยึดเหนี่ยวน้ำใจ ต้องอนุเคราะห์น้ำใจของบริษัที่ ต้องชวนใจของบริษัที่ให้เร่งเร้ง ฉันทนั้น. นี้แลต้องถือเอาองค์ที่หนึ่งแห่งพระเจ้าจักรพรรดิ.

อนึ่ง โจรทั้งหลายยอมไม่ตั้งช่องสุ่มขึ้นในแวนแคว้น แห่งพระเจ้าจักรพรรดิ ฉันไค, โยคาวจรผู้ประกอบความเพียร ก็ต้องไม่ให้กามราค พยาบาท วิหิงสา วิตก เกิดขึ้นได้ ฉันนั้น. นี่แลต้องถือเอาองค์ที่สองแห่งพระเจ้าจักรพรรดิ.

แม้พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้เทพาติเทพ ก็ได้ทรงภาสิตไว้ว่า:-

“ผู้ใดยินดีแล้วในธรรมเป็นที่เข้าไประงับวิตก เป็นผู้มีสติเจริญอสุภกรรมในกาลทั้งปวง, ผู้นั้นแลกระทำที่สุดแห่งกองทุกข์ ผู้นั้นตัดเครื่องผูกแห่งมาร ดังนี้.”

อนึ่ง พระเจ้าจักรพรรดิทรงเลียบมหาปฐพี มีมหาสมุทรเป็นที่สุตรอบ ทรงวิจารณ์การดีการชั่วทั้งหลาย ทุกวัน ๆ ฉันไค, โยคาวจรผู้ประกอบความเพียร ก็ต้องพิจารณากายกรรม วิจกรรม มโนกรรม ทุกวัน ๆ ว่า ‘เมื่อเราอันบัณฑิตไม่พึงติเตียนได้ด้วยเหตุที่ตั้งสามเหล่านี้นวันยอมเป็นไปล่วงหรือหนอแล’ ดังนี้ ฉันนั้น. นี่แล ต้องถือเอาองค์ที่สามแห่งพระเจ้าจักรพรรดิ.

แม้พระผู้มีพระภาคเจ้า ก็ได้ทรงภาสิตไว้ในเอกังกุตตรนิกายอันประเสริฐว่า:-

“บรรพชิตพึงพิจารณาเนื่อง ๆ ว่า เมื่อเราเป็นอยู่อย่างไร วันและคืนทั้งหลายเป็นไปล่วงอยู่” ดังนี้.

อนึ่ง ความรักษาทั่วในภายในและภายนอก เป็นของอันพระเจ้าจักรพรรดิทรงจัดดีแล้ว ฉันไค, โยคาวจรผู้ประกอบความเพียร ก็ต้องตั้งไว้ซึ่งนายประตุ กล่าวคือ สติ เพื่ออันรักษาทั่วซึ่งกิเลสทั้งหลายที่เป็นไปในภายในและภายนอก ฉันนั้น. นี่แล ต้องถือเอาองค์ที่สี่แห่งพระเจ้าจักรพรรดิ.

แม้พระผู้มีพระภาคเจ้า ก็ได้ทรงภาสิตไว้ว่า:-

“ณะภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกเป็นผู้มีสติดูนายประตุ ละเสียซึ่งอกุศล ยังกุศลให้เจริญ, ละเสียซึ่งกรรมมีโทษอันบัณฑิตพึงเว้น ยังกรรมไม่มีโทษอันบัณฑิตไม่พึงเว้นให้เจริญ, ย่อมรักษาตนกระทำให้บริสุทธิ์” ดังนี้.

หัวข้อประจำจักกวัตติวรรคนี้

แผ่นดินหนึ่ง น้ำหนึ่ง ไฟหนึ่ง ลมหนึ่ง ภูเขาหนึ่ง อากาศหนึ่ง พระจันทร์หนึ่ง พระอาทิตย์หนึ่ง ทำวสัฏกะหนึ่ง พระเจ้าจักรพรรดิหนึ่ง.